

Ik besef (...) hoe vaak en hoe schromelijk de zienden tekort schieten als het erom gaat de werkelijke omstandigheden van de blinde te begrijpen. De meest wezenlijke misvatting, namelijk dat de blinde in het duister zou leven, lijkt me haast universeel verbreid. Maar 'waarin' leven ze dan eigenlijk wel? De meest plausibele beschrijving die ik tot dusver heb gehoord van iemand die het kan weten, luidt dat je het zou kunnen vergelijken met je eigen gewaarwording van de ruimte achter je rug. Bryan Magee'

Il y a toujours un espace derrière soi, une présence à l'arrière qui tarraude ce qui se manifeste dans le corps, dans la lumière, dans le son, dans l'espace. Des tribus de fantômes organisent le travail, un jeu constant entre le manifesté et le non-manifesté. Boris Charmatz en Isabelle Launay'

Het ongeziene kijken

OMTRENT VISUALITEIT, BLINDE VLEKKEN
EN BLINDHEID IN HET WERK VAN
BORIS CHARMATZ EN DEEP BLUE

Jeroen Peeters

Een zintuiglijk gebrek

Zoals het dagelijkse taalgebruik is doordrongen van visuele uitdrukkingen en metaforen, zo bedient menig kritisch discours zich van uitspraken die blindheid betreffen. Waar discoursen geanalyseerd en posities ontmaskerd worden als ideologisch wegens hun beperkt perspectief, wemelt het ook van de blinde vlekken. Diverse takken van de culturele studies hebben de voorbije decennia bijgedragen tot een benadering van wetenschap als een vorm van cultuurkritiek, teneinde dode hoeken van eeuwenlange culturele vorming en kennisaccumulatie te belichten. Daarbinnen houdt de jonge discipline *visual studies* zich bezig met vragen die de visuele perceptie betreffen, in het bijzonder de historische en culturele aspecten van het kijken, en de manier waarop die ons wereldbeeld beïnvloeden. Hoe zijn onze ideologische perspectieven verweven met ons kijken, met de beeldcultuur en de optische technologieën die er mee vorm aan geven? Analyse van de schilderkunstige weergavetechniek van de perspectief, die tegelijk een optimaal blikpunt voor de kijker creëert en de mogelijkhedenvoorwaarden daar-

van wegschrijft, leert ons bijvoorbeeld veel over de wijze waarop het kijken *plaatsvindt*, ook al menen we simpelweg te 'kijken-zonder-meer'. Een andere veelgebruikte vorm van kritiek binnen de kunsttheorie is een teruggave van het kijken aan het lichaam, om de tijdelijkheid van de perceptie, zijn *locus*, te achterhalen – en zodoende het strikt optische karakter van het modernisme en het bijhorende 'ontlichamelijkte' kijken te nuanceren.³ Het feit dat de mens rechtop loopt, speelt bijvoorbeeld een cruciale rol in de ontwikkeling van het kijken en de beeldcultuur.

Door de cultuurwetenschappen alsook door de moderne kunst begint de vanzelfsprekendheid waarmee we het kijken bejegenen te wankelen en sijpelt dat besef stilaan ook door in onze leefwereld. Cultuurkritiek en *visual studies* laten zich echter wel eens verleiden tot een teveel aan ideologisering en hebben daarom op hun beurt nood aan kritiek vanuit alternatieve modellen. Het traceren van de lichamelijke mogelijkhedenvoorwaarden van de visuele perceptie kan bijvoorbeeld een tegenwicht bieden omdat daarbij ook expliciet fysieke grenzen in het geding zijn – en dat zonder per se een gemakkelijk sensualisme te promoten. Precies op dit punt situeert zich een interessant probleem: ook al komen we stilaan meer te weten over de werkzaamheid van standpuntelijkheid en het kijken, de 'blinde vlek' blijft als metafoor ongeschonden. De al te vanzelfsprekende verknoping met het archetype waarin blindheid wordt geassocieerd met onwetendheid, blijft bestaan. Men vergeet vaak dat blindheid in de eerste plaats een handicap betreft, een zintuiglijk gebrek. Wat als we blindheid zouden teruggeven aan het lichaam? Wat als we trachten de locus van blindheid te achterhalen en de invloed van blindheid als zintuiglijk fenomeen op ons werkelijkheidsbegrip onderzoeken?

Blindheid en kennis

Die vraag opent een even fascinerend als onmetelijk terrein, waarover de filosoof Bryan Magee in de vroege jaren negentig een briefwisseling voerde met zijn blindgeboren vakgenoot Martin Milligan, uitgegeven als *Sight Unseen*. Uitgangspunt was de volgende probleemstelling door Magee: 'Als we naast onze bestaande zintuigen zouden zijn uitgerust met nog enkele van dergelijke zintuigen, zou onze voorstelling van de wereld alles omvatten wat ze nu omvat, maar bovendien zou ze verrijkt zijn met ongekende dimensies die *ex hypothesi* voor ons evenveel zouden uitmaken als zien en horen, zij het dat we er ons geen specifieke voorstelling van kunnen maken.'⁴ Wat wel bevattelijk zou kunnen zijn is volgens Magee de *aard* van dit verschil, omdat er namelijk menselijke 'ervaringsdeskundigen' zijn die het met een zintuig minder moeten stellen, zoals blinden. Door een dialoog over dat verschil op te zetten willen beide filosofen meer te weten komen over de grenzen van onze waarneming en onze kennis en dus over ons wereldbeeld. De briefwisseling schiet maar moeizaam op, onder meer omdat de Britse wijsgerige traditie sterk beïnvloed is door het empirisme en de taalfilosofie van Russell en Wittgenstein, wat behoorlijk veel wetenschappelijke ballast met zich meebrengt. Verder laaien de emoties geregeld hoog op omdat Milligan nadrukkelijk de sociale en culturele aspecten van zijn blindheid in stelling brengt en ook emancipatorische motieven heeft. Terwijl hun wetenschappelijke register de mogelijkheid van een waardenvrije